

abstraktne so tudi glagolske metafore, ki so izpeljane iz imen, npr. »se kristali zvonjenje« (Jarc), kjer denominativni metaforizirani glagol omeji zvočno, tj. čutno utvaro. V metaforah »mislí krik«, »bolest zavpije«, »se kristali zvonjenje« čutni, snovni element oslabi torej zaradi zveze z abstraktnim pojmom. Lahko jih imenujemo tudi že metafore poduhovljene snovi, spadajo pa v abstraktni ekspresionizem.

Milena Milojević-Sheppard

FSNP v Ljubljani

SISTEMSKA SLOVNICA *

1. Uvod

V začetku šestdesetih let, v času ko se je v jezikoslovju naglo začela uveljavljati generativna slovnica N. Chomskega, se je v Veliki Britaniji pojavila nova jezikovna teorija, t. i. sistemska slovnica (systemic grammar), katere glavni tvorec je profesor M. A. K. Halliday (London University).

V takratni fazi razvoja generativne slovnice je osrednje mesto zavzemala sintaksa in zato ni čudno, da je generativna slovnica dosegla največ prav na tem področju. Toda medtem ko je generativna slovnica nedvomno pomenila velik napredek v razumevanju sintaktičnih vidikov jezika, je ob intenzivnem osredotočenju na sintakso semantične vidike v dobrošni meri zapostavila.

Na drugi strani pa je za to obdobje značilno tudi živo zanimanje za semantiko. Pri tem opazimo, da, podobno kot predstavniki generativne slovnice poudarjajo avtonomnost sintakse in jo zato obravnavajo ločeno od semantike, izrazito semantično usmerjeni jezikoslovci preučujejo semantične vidike jezika povsem neodvisno od sintaktičnih. Tako sta se sintaktična in semantična analiza sicer razvijali vzporedno, vendar se pri tem ni upoštevala medsebojna povezanost sintakse in semantike.

Nastalo vrzel med sintakso in semantiko je med prvimi poskušal premostiti M. A. K. Halliday s pomočjo nove teorije, ki upošteva izredno važnost pomena za razumevanje jezikovnih pojavov. Sistemska slovnica temelji na pojmu »sistemskih mrež«, ki predstavljajo medsebojne odnose različnih obeležij jezikovnih posameznosti. Obeležja nastanejo s klasifikacijo jezikovnih posameznosti po različnih kriterijih, pri čemer se lahko ista jezikovna posameznost klasificira po različnih kriterijih in tako nastala obeležja se zato vežejo v več sistemov. Halliday poudarja, da so takšna obeležja ne le sintaktično, temveč tudi seman-

* Op. ur.: Prispevek objavljamo z namenom, da se bralci vsaj okvirno seznanijo s smermi sodobnega jezikoslovja. Priporočamo primerjavo s teoretičnimi podstavami sodobnega slovenskega jezikoslovja, znanega iz Toporišičeve slovnice, SSKJ in drugih spisov.

tično signifikantna. Zato je analiza usmerjena prvenstveno na eksplicitni opis obeležij in njihovih medsebojnih odnosov, medtem ko je opis konkretnih realizacij obeležij sicer vključen v analizo, vendar ima v sistemski slovnici drugotno vlogo.

2. Osnovni pojmi in načela

2.1. Sintagmatski in paradigmski odnosi

V jeziku obstajajo sintagmatski in paradigmski odnosi. Sintagmatski odnosi so odnosi med jezikovnimi elementi v govorni verigi, paradigmski odnosi pa so medsebojni odnosi jezikovnih elementov, ki lahko stojijo na istem mestu v govorni verigi. Pri tem izraz »elementi« obsega tudi funkcije in obeležja, saj sintagmatski in paradigmski odnosi ne veljajo samo med fonetsko realiziranimi elementi govorne verige, temveč tudi med funkcijami in obeležji. Tako v stavku

(1) Deček je napisal nalogo.

obstaja sintagmatski odnos npr. med osebkom in povedkom, paradigmski odnos pa velja npr. med obeležjem glagolske skupine »dovršna« in obeležjem »nedovršna«, ker ta dva elementa lahko nastopata na istem mestu v govorni verigi. Prim. (1) in (2):

(2) Deček je pisal nalogo.

2.1.1. Sintagmatski odnosi

Sintagmatski odnosi so dvoji: linearno zaporedje razredov npr. samostalnik — glagol in nelinearna konfiguracija funkcij, npr. odnos osebek — povedek. V skladu s tem uporablja Halliday zaradi terminološke jasnosti izraza »sintagma« in »struktura«,¹ pri čemer se »sintagma« nanaša na razvrstitev razredov v določeno zaporedje, »struktura« pa na konfiguracijo funkcij. Zato moramo razlikovati med funkcijskimi oznakami kot »subjekt« in oznakami razredov kot »samostalnik«. Gre namreč za oznaki, ki pripadata dvema različnima zvrstema reprezentacije, ki sta sicer med seboj povezani, vendar le z odnosom realizacije, ne pa po definiciji. Dana sintagma je »realizacija« dane strukture v konkretnem primeru, vendar struktura kot konfiguracija funkcij ne more biti definirana s svojimi realizacijami.²

Dva tipa sintagmatskih odnosov lahko ilustriramo s primerom (3):

(3) Sosedov Tomaž kupuje novo žogo.

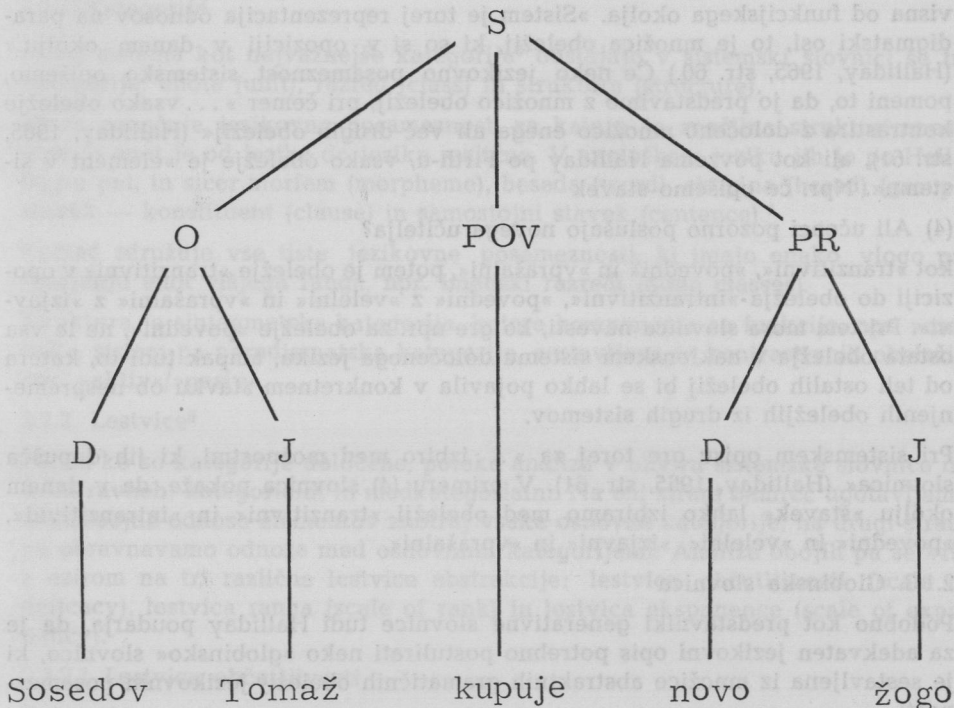
Sintagma: pridevnik-samostalnik-glagol-pridevnik-samostalnik
(Glej sliko na 9. strani.)

2.1.2. Paradigmski odnosi

¹ V novejših verzijah sistemske slovnice stopa izraz »sintagma« v ozadje. Izraz »struktura« se uporablja za oba tipa sintagmatskih odnosov. Gl. npr. Hudson (1971).

² Halliday (1965) poudarja, da to velja tudi, če dopustimo teoretično možnost, da bi se določena struktura, npr. osebek — povedek v nekem jeziku vedno realizirala z eno samo, v vseh primerih enako sintagmo, npr. samostalnik — glagol. Slednje je očitno, če upoštevamo, da je bistvena razlika med strukturo in sintagmo kvalitativne in ne kvantitativne narave.

Struktura *

* S = stavek, O = osebek, POV = povedek,
PR = predmet, D = določilo, J = jedro

Omenjeno razliko med strukturo in sintagmo lahko vzpostavimo in obravnavamo izključno z ozirom na odnose na sintagmatski osi. Vendar je takšno razlikovanje relevantno tudi za razumevanje odnosov na paradigmatiki osi. Za ugotavljanje paradigmatičnih odnosov reprezentacija tipa razred — zaporedje ne zadošča. Sintagma namreč predstavlja površinske sintagmatske odnose, medtem ko je za paradigmatične odnose bistvena reprezentacija strukture, t. j. globinskih sintagmatskih odnosov. Paradigmatični odnosi so namreč odvisni od »okolja« (»environment«), ki je definirano funkcijsko. Halliday (1965) navaja za primer paradigmatični odnos singular/plural, kjer je okolje za ta odnos definirano s sintagmatsko funkcijo »osebek«. ³ Splošneje povedano, paradigmatični odnosi so odnosi kontrasta. Dve obeležji sta v medsebojnem odnosu kontrasta tedaj in samo tedaj, ko imata skupno funkcijsko okolje. (Prim. Halliday, 1965.)

³ Hallidayev primer se očitno nanaša le na enostavne konstrukcije tipa osebek — povedek, kajti v razširjenih konstrukcijah je okolje za ta odnos lahko definirano tudi z drugimi sintagmatskimi funkcijami, npr. s funkcijo »predmet«.

V zvezi s paradigmatскими odnosi uvaja Halliday koncept sistema (»system«), kot ga je predložil J. R. Firth. Sistem je definiran kot paradigma obeležij, odvisna od funkcijskega okolja. »Sistem je torej reprezentacija odnosov na paradigmatški osi, to je množica obeležij, ki so si v opoziciji v danem okolju.« (Halliday, 1965, str. 60.) Če neko jezikovno posameznost sistemsko opišemo, pomeni to, da jo predstavimo z množico obeležij, pri čemer »... vsako obeležje kontrastira z določeno množico enega ali več drugih obeležij« (Halliday, 1965, str. 61), ali kot povzema Halliday po Firth-u, vsako obeležje je »element v sistemu«. Npr. če opišemo stavek

(4) Ali učenci pozorno poslušajo novega učitelja?

kot »tranzitivni«, »povedni« in »vprašalni«, potem je obeležje »tranzitivni« v opoziciji do obeležja »intransitivni«, »povedni« z »velelni« in »vprašalni« z »izjavni«. Pri tem mora slovnica navesti, ko gre npr. za obeležje »povedni«, ne le vsa ostala obeležja v naklonskem sistemu določenega jezika, ampak tudi to, katera od teh ostalih obeležij bi se lahko pojavila v konkretnem stavku ob nespremenjenih obeležjih iz drugih sistemov.

Pri sistemskem opisu gre torej za »... izbiro med možnostmi, ki jih dopušča slovnica« (Halliday, 1965, str. 61). V primeru (4) slovnica pokaže, da v danem okolju »stavek« lahko izbiramo med obeležji »tranzitivni« in »intransitivni«, »povedni« in »velelni«, »izjavni« in »vprašalni«.

2.1.3. Globinska slovnica

Podobno kot predstavniki generativne slovnice tudi Halliday poudarja, da je za adekvaten jezikovni opis potrebno postulirati neko »globinsko« slovnico, ki je sestavljena iz množice abstraktnih gramatičnih obeležij jezikovnih posameznosti.

Popoln jezikovni opis mora zajeti tako sintagmatske kot paradigmatške odnose. Če se odločimo za ločeno reprezentacijo teh dveh tipov odnosov, oz. če upoštevamo namesto enega samega koncepta globinske slovnice koncept strukture na eni in koncept sistema na drugi strani, potem mora popoln opis neke jezikovne posameznosti vključevati tako strukturo kot sistemsko komponento. Sistemski opis pojmuje Halliday kot globinsko obliko reprezentacije, iz katere se nato izpeljuje strukturalni opis. Halliday torej daje prednost sistemskemu opisu in to zato, ker prav ta odkriva kontraste, ki so pomensko signifikantni v določenem jeziku.⁴ Globinska slovnica je tisti del slovnice, ki je najbližji semantiki in ta del se po Halliday-u lahko predstavi s kompleksi sistemskih obeležij, medtem ko struktura kaže odnose med obeležji na sintagmatski osi.

Vidimo torej, da Halliday sicer prevzema že znano idejo o globinski slovnici, vendar namesto tradicionalnega enačenja globinske slovnice s konstitutentno strukturo, navadno predstavljeno v obliki skladenjskega drevesa, pojmuje globinsko slovnico kot prikaz kompleksov sistemskih obeležij.⁵

⁴ Vsa gramatična obeležja seveda nimajo neposredne zveze s semantiko. Vendar Halliday poskuša vključiti v sistemski opis vsa tista in samo tista obeležja, ki so ne le sintaktično, temveč tudi semantično signifikantna. Tako npr. obeležje imenske skupine »določna« ne določa le njene oblike, ampak nam tudi pove, da gre za določen predmet oz. predmete (npr. *tista nova hiša*).

⁵ Halliday se odloči za takšno pojmovanje globinske slovnice predvsem zato, ker verjame, da je za razumevanje globljih odnosov v jeziku nujno potrebno razlikovati enodimenzionalno zaporedje od globinske reprezentacije. Če je globinska slovnica prikazana kot konstitutentna struktura, je v njej zaporedje vsaj do neke mere implicirano, kar otežuje takšno razlikovanje.

2.2 Kategorije in lestvice

2.2.1 Kategorije

Poleg sistema kot najvažnejše kategorije⁶ obstajajo v sistemski slovnici še tri kategorije: enota (unit), razred (class) in struktura (structure).

Enota označuje jezikovno posameznost, za katero je značilna strukturiranost. Število enot je od jezika do jezika različno. V angleškem jeziku jih je po Halliday-u pet, in sicer morfem (morpheme), beseda (word), skupina (besed) (group), stavek — konstituent (clause) in samostojni stavek (centence).⁷

Razred združuje vse tiste jezikovne posameznosti, ki imajo enako vlogo pri tvorjenju enot višjega ranga, npr. imenski razredi (noun classes).

Struktura je sintagmatska kategorija, katere komponente so funkcije, npr. »osebek«, sistem pa paradigmatska kategorija, sestavljena iz kontrastivnih obeležij, npr. »aktiv«/»pasiv«.

2.2.2. Lestvice⁸

Potem ko so kategorije določene, poteka analiza v okviru sistemske slovnice na dveh ravneh: kategorialni in medkategorialni. Na eni strani namreč ugotavljamo medsebojne odnose elementov znotraj vsake osnovne kategorije, na drugi strani pa obravnavamo odnose med osnovnimi kategorijami. Analiza obojih pa se vrši z ozirom na tri različne lestvice abstrakcije: lestvica občutljivosti (scale of delicacy), lestvica ranga (scale of rank) in lestvica eksponente (scale of exponency).

2.2.2.1 Lestvica občutljivosti

Sistemski opis, ki je (neformalno) podan v 2.1.2, primer (4), pravzaprav ne predstavlja ničesar novega. Novost Halliday-evega pristopa se nanaša na ureditev danih sistemskih obeležij. Medtem ko so v tradicionalnem sistemskem opisu obeležja navedena brez določenega reda, so v Halliday-evem opisu delno urejena. Naloga slovnice namreč ni samo v tem, da določi sisteme, ki so relevantni v danem jeziku, ampak mora opredeliti tudi njihove medsebojne odnose.

Medsebojni odnos dveh sistemov, ki sta vezana na dano okolje, je lahko »hierarhičen« ali »hkraten«. Če sta dva sistema v hierarhičnem odnosu, potem so tudi obeležja teh sistemov med seboj hierarhično urejena po občutljivosti. Če pa sta dva sistema v hkratnem odnosu, so njuna obeležja med seboj neurejena. Lestvica občutljivosti nam torej odkriva hierarhijo sistemov oz. obeležij.

V stavku (4) sta obeležji »povedni« in »vprašalni« hierarhično urejeni, kajti le v primeru povednih stavkov obstaja možnost izbire med obeležji »vprašalni« in »izjavni«. Prim. (4) in (5):

⁶ Hallidayevo teorijo imenujejo tudi »slovnica lestvic in kategorij« (»scale-and-category grammar«), toda prav zaradi posebnega poudarka na kategoriji sistema, se je naziv »sistemska slovnica« širše uveljavil.

⁷ Isto velja tudi za slovenski jezik.

⁸ Nekateri pojmi, ki jih je uvedel Halliday, med temi tudi pojem lestvice, se v novejših verzijah sistemske slovnice opuščajo (gl. Hudson, 1971), in to predvsem zaradi težnje po poenostavljanju jezikovnega opisa. Vendar gre pri tem pogosto za premike zgolj terminološke, ne pa tudi vsebinske narave. Tako Hudson (1971), s tem da opusti vse tri Hallidayeve lestvice, doseže bistveno spremembo, ki resnično prispeva k poenostavitvi jezikovnega opisa, le v primeru lestvice ranga. (Gl. op. 10.) Omeniti pa moramo tudi, da se je Halliday-ev pojem lestvice široko uveljavil in se še vedno uporablja na nekaterih področjih praktične aplikacije sistemske slovnice, npr. v teoriji prevajanja in pri analizi pogovora.

(4) Ali učenci pozorno poslušajo novega učitelja?

(5) Učenci pozorno poslušajo novega učitelja.

V primeru velelnega stavka takšna izbira ni mogoča. Ker je treba pred izbiro obeležja »izjavni« in izbiro obeležja »vprašalni« obvezno izbrati obeležje »povedni«, sta sistema, katerih termina sta »izjavni«/»vprašalni« in »povedni«/»velelni«, hierarhično urejena.

Če pa primerjamo sistem »povedni«/»velelni« s sistemom »tranzitivni«/»intran- zitivni«, vidimo, da je odnos med tema sistemoma drugačen. Izbira obeležja »povedni« oz. »velelni« namreč ni pogojena s predhodno izbiro obeležja »tran- zitivni«, saj je, kot kažejo primeri (5)—(8), tako pri stavkih z obeležjem »tranzi- tivni«, kot pri stavkih z obeležjem »intran- zitivni« možna izbira med obeležjema sistema »povedni«/»velelni«.

(5) Učenci pozorno poslušajo novega učitelja. / TRANZITIVNI, POVEDNI

(6) Učenci pozorno poslušajo. / INTRANZITIVNI, POVEDNI

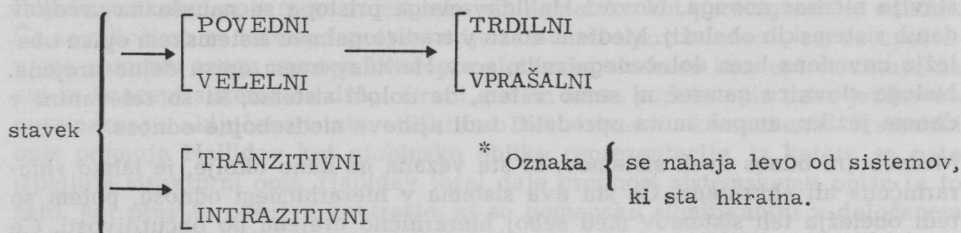
(7) Pozorno poslušajte novega učitelja! / TRANZITIVNI, VELELNI

(8) Pozorno poslušajte! / INTRANZITIVNI, VELELNI

Sistem »povedni«/»velelni« in »tranzitivni«/»intran- zitivni« torej nista v hierar- hičnem odnosu, temveč v odnosu hkratnosti.

Medsebojne odnose vseh sistemov, ki so vezani na določeno okolje, lahko pred- stavimo s pomočjo systemske mreže. Pri tem bo vsak sistem, razen tistih, ki so v izhodiščni točki hkratni, hierarhično urejen glede na najmanj en drug sistem.

Za zgoraj obravnavane sisteme lahko skonstruiramo naslednjo systemsko mrežo*:

Systemska mreža določa kontrastivni status vsakega obeležja, obenem pa tudi možnosti kombinacije z drugimi obeležji in na ta način ustvarja paradigmatško okolje za vsako obeležje. Samo izhodišče mreže pa je specificirano sintagmat- sko, saj so paradigmatški kontrasti odvisni od sintagmatskega okolja.

2.2.2.2 Lestvica ranga

Lestvica ranga nam pokaže hierarhijo enot.⁹ Slovnica mora namreč določiti ne le obeležja stavka, ampak tudi obeležja ostalih enot. Lestvica ranga nam po-

⁹ Hierarhično najvišja enota je samostojni stavek, sledijo stavek-konstituent, skupina, beseda in morfen, kot najnižja enota na lestvici ranga. Pri tem je vsak samostojni stavek sestavljen iz enega ali več stavkov-konstituentov, vsak stavek-konstituent iz ene ali več skupin, vsaka skupina iz ene ali več besed in vsaka beseda iz enega ali več morfemov.

maga ugotoviti, katerim enotam pripadajo posamezna obeležja. Tako so npr. »povedni«, »vprašalni«, »tranzitivni«, obeležja stavka (4), »določna«, »aktivna«, »nedovršna« obeležja glagolske skupine *poslušajo*, obeležja »šteвна«, »množinska«, »živa« obeležja imenske skupine *učenci* itd. Določevanje ranga je pomembno zato, da lahko specificiramo sintagmatsko okolje, kar je potrebno za opredelitev izhodišča sistemske mreže.¹⁰

Če primerjamo rang in občutljivost, lahko ugotovimo, da se, splošno povedano, »... rang nanaša na sintagmatsko deliminacijo konstituentov, občutljivost pa na označevanje konstituentov« (Huddleston, 1965, str. 575). Tako npr. predstavlja prehod od stavka — konstituenta k skupini premik na lestvici ranga, ker je stavek — konstituent lahko sestavljen iz več kot ene skupine, prehod od povednega stavka — konstituenta k vprašalnemu pa premik na lestvici občutljivosti, ker je povedni stavek širši pojem kot vprašalni v paradigmatskem, ne pa v sintagmatskem smislu.

2.2.2.3 Lestvica ekspanence

Sistemska reprezentacija nam odkrije obeležja in njihovo ureditev po občutljivosti in rangu, ne pokaže pa, kako so obeležja, določena na različnih rangih, med seboj povezana. V konkretnem primeru (4) bi morali pokazati, da ima npr. glagolska skupina *poslušajo* z obeležji »določna«, »aktivna«... itd. v stavku z obeležji »tranzitivni«, »povedni«... itd. strukturno vrednost »povedek«. Za takšno povezovanje obeležij na različnih rangih je potrebna strukturna reprezentacija.

Druga naloga strukturne reprezentacije pa je, da pokaže, kako se abstraktna gramatična obeležja konkretno realizirajo. V ta namen uvaja Halliday lestvico ekspanence. Številna gramatična obeležja imajo namreč strukturne eksponente,¹¹ kar pomeni, da določene lastnosti strukture neke jezikovne posameznosti kažejo na določeno obeležje te posameznosti. Tako npr. prisotnost objekta v strukturi stavka — konstituenta realizira obeležje »tranzitivni«, odsotnost objekta pa obeležje »intranitivni«. Obenem pa moramo, zato da bi določeno strukturno značilnost lahko ugotovili, vedeti, s čim je ta značilnost sama ekspanirana. Npr. objekt v strukturi stavka (4) je ekspaniran z imensko skupino *novega učitelja*. Sledilo bi določanje eksponentov imenske skupine in tako naprej navzdol po lestvici ranga. Splošneje povedano, neki element v strukturi enote določenega jezika je ekspaniran z enoto/enotami neposredno nižjega ranga. Vidimo torej, da sta, tako kot občutljivost in rang, tudi ekspanenca in rang med seboj povezana.

3. Mesto sistemske slovnice v sodobnem jezikoslovju

3.1 Če obravnavamo sistemsko slovnico v kontekstu sodobnega jezikoslovja, moramo vsekakor opredeliti njen odnos do najpomembnejše struje v jezikoslovju novejšega časa, do strukturalizma. Pri tem moramo razlikovati med struk-

¹⁰ Kot smo že omenili, je Hudson (1971) opustil pojem ranga. Odnos med posameznimi enotami obravnava kot sistemski odnos; te enote tvorijo sistem, ki povezuje vse ostale sisteme. Namesto več različnih sistemskih mrež, ki so vezane za različne range, tako dobimo eno samo sistemsko mrežo, ki zajema vse sisteme določenega jezika. Na ta način postane jezikovni opis celovitejši in enostavnejši.

¹¹ Eksponenti niso vedno strukturni. Po rangu najnižja enota je lahko ekspanirana izključno fonološko in ne strukturno-gramatično, saj strukture sploh nima, pa tudi enote višjih rangov imajo lahko včasih fonološke eksponente. (Prim. Huddleston, 1965.)

turalizmom v širšem smislu, t. j. med evropskim strukturalizmom, kot ga je utemeljil F. de Saussure, in strukturalizmom v ožjem smislu, t. j. ameriškim strukturalizmom L. Bloomfielda in njegovih naslednikov. (Gl. Ivić, 1975; Bugarski, 1976.)

3.1.1 Temeljna teoretična predpostavka v okviru širšega pojmovanja strukturalizma je, da predstavlja jezik sistem, ki ima določeno strukturo,¹² to pomeni, da so posamezni elementi sistema v določenih medsebojnih odnosih. Zato noben element ne more biti opredeljen neodvisno izven sistema, temveč le v odnosu do ostalih elementov v sistemu. Primarna je torej struktura in ne posamezni elementi, saj struktura predstavlja vsoto vseh odnosov med elementi, brez katerih ni mogoče opredeliti posameznih elementov.

Očitno je, da z ozirom na takšno pojmovanje strukturalizma Halliday-evo teorijo lahko označimo kot tipično strukturalistično.

3.1.2 Kot glavne značilnosti ameriškega strukturalizma lahko omenimo naslednje: popolna izločitev pomena iz jezikovne analize, osredotočenje na odnose na sintagmatski osi in na ugotavljanje distribucije jezikovnih posameznosti, strogo razmejitev jezikovnih ravni. To je bilo značilno že za zgodnjo fazo ameriškega strukturalizma, pozneje pa so Bloomfield-ovi nasledniki, v prvi vrsti Z. Harris, obogatili teorijo in metodologijo z nekaterimi novimi pojmi oz. načeli. Tu gre predvsem za pojem konstituentne strukture, za načelo o postopnosti jezikovne analize in za uporabo simbolne notacije.

Halliday-ev pristop je v popolnem nasprotju s tistim, ki je značilen za zgodnjo fazo ameriškega strukturalizma, obstajajo pa stične točke z dopolnitvami v kasnejši fazi ameriškega strukturalizma. Halliday po eni strani vseskozi upošteva semantične vidike jezika, daje prednost obravnavanju odnosov na paradigmatiki osi in poudarja medsebojno povezanost vseh jezikovnih ravni, po drugi strani pa prevzema pojem konstituentne strukture, načelo o postopnosti jezikovne analize in uporablja simbolno notacijo.

3.1.3 Zanimivo bi bilo ugotoviti tudi odnos systemske slovnice do generativne slovnice, in to predvsem zato, ker je na slednjo vplivala tradicija tako evropskega kot ameriškega strukturalizma (gl. Bugarski, 1976), pa tudi zato, ker sta se obe teoriji razvili približno hkrati.¹³

Ena izmed temeljnih razlik med generativno in systemsko slovnico je, kot poudarja sam Halliday, v programski usmeritvi teh dveh teorij. Medtem ko je po Chomskem prvenstvena naloga jezikovne teorije, da opiše jezikovno kompetenco (»competence«) govorečih, se Halliday opredeli v prvi vrsti za opis jezikovne performance (»performance«). V skladu s tem Halliday, za razliko od Chomskega, poudarja vlogo jezikovnega in tudi nejezikovnega konteksta pri jezikovni analizi. Slednje pravzaprav ne preseneča, saj je Halliday predstavnik t. i. neofirthianske lingvistične šole. Ta šola temelji na idejah britanskega lingvистa J. R. Firtha, ki je vseskozi opozarjal na izredno pomembnost jezikovnega in nejezikovnega konteksta za razumevanje jezikovnih pojavov.

¹² Termina »sistem« in »struktura« sta v tej zvezi seveda uporabljena v širšem pomenu kot v systemski slovnici.

¹³ Knjiga N. Chomskega »Sintaktične strukture« (Syntactic Structures), ki zaznamuje začetek generativne teorije, je izšla l. 1957, Halliday pa je prvič predstavil svojo teorijo l. 1961. (»Categories of the Theory of Grammar, Word, Vo. 17, No. 3.)

Halliday nasprotuje tudi ideji o avtonomnosti sintakse, ki je izrazito prisotna predvsem v zgodnjih delih Chomskega; v sistemske slovnici sta sintaktična in semantična raven med seboj tesno povezani.

Na drugi strani pa Halliday prevzema idejo o globinski slovnici. V Halliday-evi teoriji je globinska slovnica sicer organizirana drugače kot v generativni teoriji, vendar še vedno predstavlja množico abstraktnih gramatičnih lastnosti jezikovnih posameznosti in je torej po svojem bistvu takšna, kot jo je prvi zasnoval Chomsky.

3.2 V zvezi z najnovejšimi razvojnimi tendencami v jezikoslovju izstopata predvsem dve značilnosti sistemske slovnice: poudarjanje medsebojne povezanosti jezikovnih ravni in osredotočenje na preučevanje jezikovne performance. Različne teorije, ki so sledile Halliday-evi, so potrdile domnevo, da je za adekvaten jezikovni opis potrebno upoštevati tako sintaktične kot semantične vidike jezika.¹⁴ Prav ta tesna povezanost sintakse s semantiko je danes ena najbolj značilnih potez sodobnega jezikoslovja (gl. Ivić, 1975). Obenem se je izredno povečalo zanimanje za ugotavljanje temeljnih načel jezikovne performance in odkrivanje dejavnikov, ki vplivajo na konkretno obliko performance v dani govorni situaciji.¹⁵ V ospredje torej stopa jezikovna resničnost v vsej svoji raznolikosti.

3.3 Poleg tega, da je nedvomno precej prispevala k splošni teoriji jezika, se je sistemska slovnica uveljavila tudi na različnih področjih uporabnega jezikoslovja.

Sistemska slovnica je izredno prikladna za izdelavo računalniških programov za razumevanje jezika (gl. Winograd, 1971), in sicer iz dveh razlogov:

— v okviru sistemske slovnice so skladenjska drevesa zelo blizu površinski strukturi stavka. Za razliko od generativne slovnice nam ni treba upoštevati izredno abstraktnih globinskih reprezentacij strukture; konstituente enostavno označimo z obeležji, ki določajo njihovo strukturo.

— Še pomembneje pa je, da so ta obeležja del visokostrukturirane sistemske mreže, ki je eksplicitno opisana z gramatično teorijo. Tako pri semantični analizi ne potrebujemo pravil projekcije zato, da bi dobili semantično interpretacijo določenih sintaktičnih pravil, saj nam obeležja neposredno nudijo vse informacije, potrebne za semantično analizo.

Nekateri pojmi in metodološki postopki, kot jih predlaga Halliday, se s pridom uporabljajo pri analizi pogovora (»discourse analysis«) in kontrastivni analizi. Sistemska slovnica nudi tudi ustrezna teoretična izhodišča za teorijo prevajanja (predvsem v zvezi z ugotavljanjem stopnje ekvivalentnosti prevoda in izvornika), kakor tudi za izdelavo opisnih slovnici v pedagoške namene.

¹⁴ Prim. npr. novejši razvoj generativne slovnice.

¹⁵ Takšno zanimanje razširja okvire sodobnega jezikoslovja in narekuje povezavo z drugimi znanstvenimi disciplinami, kar med drugim potrjuje tudi nagel razvoj sociolingvistike, ki ima izrazito interdisciplinaren značaj.

LITERATURA

- BUGARSKI, R., 1976. »Generativna gramatika kao strukturalna lingvistika«. Predavanje na Filozofski fakulteti v Ljubljani, 27. maja 1976.
CHOMSKY, N., 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, Mass., M. I. T. Press.
CHOMSKY, N., 1972. *Jezik i um*. Beograd, Nolit. Prevod: Ranko Bugarski.
HALLIDAY, M. A. K., 1966. »Some Notes on 'Deep' Grammar«, *Journal of Linguistics* 2, 1.

- HALLIDAY, M. A. K., 1967. »Notes on transitivity and theme«, *Journal of Linguistics*, 3, 1.
 HALLIDAY, M. A. K., 1970. »Functional Diversity in Language as seen from a Consideration of Modality and Mood in English«, *Foundations of Language* 6, 322—361.
 HUDDLESTON, R. D., 1965. »Rank and Depth«, *Language* 41, 4.
 HUDSON, R. A., 1967. »Constituency in a Systemic Description of the English Clause«, *Lingua* 18, 225—250.
 HUDSON, R. A., 1971. *English Complex Sentences*. An Introduction to Systemic Grammar, Amsterdam—London, North-Holland Publishing Company.
 IVIČ, M., 1975. *Pravci v lingvistiki*, Ljubljana, DZS. (III. izdaja).
 MATTHEWS, P. H., 1966. »The Concept of Rank in 'Neo-Firthian' Grammar«, *Journal of Linguistics*, 1966, 101—110.
 WINOGRAD, T., 1971. »Procedures as a Representation of Data in a Computer Program for Understanding Natural Languages«; MIT. (Revised version of a Ph. D. dissertation.)

Franc Žagar

Pedagoška akademija v Ljubljani

UPORABA ALGORITMOV PRI JEZIKOVNEM POUKU

Beseda algoritem večini slavistov ni preveč razumljiva, pač pa je dobro znana matematikom. Izvedena je iz imena arabskega matematika Muhameda al Horizma; pomeni pa navodilo, ki vsebuje vrsto in zaporedje operacij v kakem postopku. Ko je algoritem za rešitev določenega problema odkrit, delo ni več težko. Kaže pa že zgodovina matematike primere brezplodnih prizadevanj, da bi izdelali algoritme za postopke, ko se to ne da izpeljati, npr. da bi z ravnilom in šestilom razdelili kot na tri dele (trisekcija kota) ali da bi pretvorili krog v kvadrat (kvadratura kroga). V današnjem času, ko razpolagamo z računalniki, razvijajo algoritme na področjih najrazličnejših ved, da potem računalniki opravljajo težaško delo. Ker so računalniki precej nesposobni za razumevanje gradiva, nastajajo dostikrat tudi manj natančni algoritmi (polalgoritmi), s katerimi ne morejo delati stroji, pač pa lahko delajo ljudje. Taki algoritmi olajšujejo in skrajšujejo privajanje ljudi na opravljanje raznih del in so zato uporabni tudi pri pouku.

Za začetek razčlenimo preprost *postopek v vrsto operacij*, npr. kako v besedi TABLAH poiščemo skupino AH. To povprečen bralec poišče, ne da bi se zavedal, kako to naredi. Bralna priprava pa išče takole:

